

opiskelemaan opettajaksi? Entä miksi 1930-luvulla korkeasti koulutetut naiset jäivät kotiin? Teos kuvaa sitä, miten ajan henki ja työmarkkinatilanteet ovat heijastuneet myös naisten omiin valintoihin. Esimerkiksi 1930-luvulla kotitaloustyö haluttiin nostaa kunniaan. Suomalaisen kotitalousaatteen voimahahmona oli tuolloin kirjailija, Konkordia-liiton jäsen Laura Harmaja, jonka mielestä perheenemännyyttä tuli pitää samanarvoisena ammattina kuin ulkopuolista palkkatyötä. Sain tästä uuden näkökulman ymmärtää ylioppilaspohjalta opettajaksi valmistuneen äitini ratkaisua ryhtyä kotiäidiksi.

Hauska yksityiskohta on myös niin sanotun ylioppilastulvan vastustamisliike, jossa Akateeminen Karjala-Seura kunnostautui. Erityisesti vastustettiin naisylioppilaiden tulvaa yliopistoon. Tässä yhteydessä mieleeni nousi kuva lähes 100-vuotiaaksi eläneestä tädistäni, joka AKS:ssa toimineiden miespuolisten toveriensa painostuksesta lopetti 1930-luvun alussa teologian opinnot ja kouluttautui lastentarhanopettajaksi.

Kaunistelematta kirja tuo esiin monia ongelmia ja epätasa-arvon ilmauksia viimeisten 150 vuoden ajalta, vieläpä ihan lähimenneisyydestä. Naisten uravalinnan mahdollisuuksia hankaloitettiin jopa valtion oppikouluissa. Vielä omana kouluajanani 1960-luvulla kotitalousopetusta oli keskikoulussa vain tytöille. Pojat saivat sinä aikana tehdä fysiikan ja kemian harjoitustöitä. Ei ihme, että tytöt lukiossa valitsivat valtaosin kielilinjan; olihan jo ehditty varmistaa se, että he ymmärsivät matemaattisten aineiden olevan lähinnä poikien heiniä. Ohjailevaa epätasa-arvoista koulutuspolitiikkaa harjoitettiin teoksen mukaan varsin yleisesti ennen peruskoulua. Naisten uramahdollisuuksien käännteistä tuodaan lyhyesti esiin myös naisille vihoviimeisimpänä avautunut työura, papin virka. Noloitahan tämä tosiasia teologista tuntuu, kun asian taas kerran saa lukea painettuna.

Kokonaisuudessaan teos nostattaa kuitenkin tyytyväisyyden ja ylpeydenkin tunteita. Naisten koulutustaso Suomessa on huikaa, ja osuus väitelleistä tohtoreistakin on nykyisin jo yli puolet. Kirjan keskeisenä asiana on naisten kannustamisen ja kouluttamisen merkitys sekä naisten oikeus

saada työelämässä tasapuolista kohtelua. Näiden asioiden hyväksi on Suomalainen Konkordia-liitto tehnyt arvokasta työtä jo yli sadan vuoden ajan. Opinnoissa raha on ollut usein kynnyskysymys, ja tähän ovat liiton stipendit auttaneet. Rahan ohella kirjassa korostuu myös henkisen kannustuksen ja tuen merkitys. Apurahan saaminen on säilyneiden kirjeiden perusteella koettu luottamuksen ja tuen osoituksena. Olen vakuuttunut siitä, että pitämällä naisten opintoja tärkeänä ja tuomalla tätä esiin julkisesti Konkordia-liitto on saanut aikaan jopa enemmän kuin mitä jaetut summat kertovat.

Aila Lauha

Kirkkohistorian professori (emerita)
Helsingin yliopisto

CHRISTIAN BRAW

Und wir sahen seine Herrlichkeit.
Ausgewählte Aufsätze und Ansprachen.
Selected essays. Valitut esseet. Lund: Arcus
Förlag. 2020. 457 s.

Dosentti Christian Braw on ruotsalainen teologi, kirjailija, luterilainen pappi ja ajattelija, jonka monipuolinen kirjallinen tuotanto ulottuu kaunokirjallisuudesta tiukkaan tieteelliseen tutkimukseen. Hän on aidosti kansainvälinen teologi, joka on luennoinut myös Virossa ja Tanskassa. Braw on myös Åbo Akademin systemaattisen teologian dosentti. Hän kuuluu Bo Giertzin ja Gunnar Rosendahlin ohella niihin Ruotsin ”pappilateologeihin”, jotka ovat tulleet laajasti tunnetuiksi. Braw on kuitenkin samalla vahva tutkija, jonka väitöskirja käsitteli Johann Arndtin (1555–1621) suhdetta mystiikkaan.

Teos *Und wir sahen seine Herrlichkeit* on antologia, joka sisältää Braw’n laajasta kirjallisesta tuotannosta valitut 20 artikkelia ja kirjoitusta. Niistä valtaosa (14) on saksaksi, kolme englanniksi ja kolme suomeksi. Professori Randar Tasmuth Tallinnasta on kirjoittanut teokseen saatesanat.

Teos on laaja ja rikassisältöinen. Pääosa artikkeleista keskittyy kahteen aihepiiriin. Moni artikkeli käsittelee Johan Arndtia sekä mystiikan ja pietismin historiallisia juuria. Toinen selkeästi erottuva aihepiiri liittyy Lutheriin ja tunnustukselliseen luterilaisuuteen. Augustinus nousee vahvasti esille eri yhteyksissä. Näistä teemoista jossain määrin irrallaan on varsin mielenkiintoinen artikkeli *Quislings Glaube* (s. 209–244), jossa tekijä on tarkastellut Norjan saksalaismiehityksen ajan johtajan Vidkun Quislingin (1887–1945) uskonnollista maailmaa ja maailmankatsomusta. Useimmat artikkelit voidaan sijoittaa systemaattisen teologian alueelle, mutta myös käytännölliseen teologiaan spiritualiteetin historian näkökulmasta. Niin ikään monet artikkelit koskevat kirkkohistoriaa, erityisesti uskonnollisen aatehistorian ja teologian historian osalta. Uskonnollisen ajattelun ja teologisen pohdinnan historia on osa kirkkohistoriaa, sillä ajatus ja tunne on erityisesti idealistisen yksilön voimanlähde historiallisessa tapahtumakentässä.

Arndt-tutkijana Braw nostaa esille tämän merkityksen mystiikan näkökulmasta ja pitää tätä pietismin taustavaikuttajana. Tunnettu saksalainen pietismin tutkija Johannes Wallmann katsoo Arndtin kuuluvan pietismin varhaishistoriaan, jos pietismiä tarkastellaan kirkkohistoriallisena ilmiönä laajemmasta näkökulmasta. Braw liittääkin pietismin tietoisesti laajaan aate- ja teologianhistorialliseen jatkumoon, jossa nousevat esille myöhäiskeskiajan Johann Tauler, Tuomas Kempiläinen ja *Theologia Deutsch* -virtaus. Hän näkee jopa Lutherin rippi-isän, augustinolaisveli Johann von Staupitzin (1469–1521) tässä jatkumossa. Arndt julkaisikin kaksi Staupitzin teosta vuonna 1605. Braw väittää, että Luther käytti *Kirche* (kirkko) -sanana tilalla usein termiä *Christenheit* (kristikunta). Tämän termin hän oli saanut juuri Taulerilta.

Braw osoittautuu Lutherin ja perinteisen luterilaisuuden opinkäsitysten tuntijaksi. Hänen eräänlainen kommentaarinsa Lutherin Vähästä katekismuksesta perustuu Tallinnan teologisessa instituutissa 2004–2005 pidettyihin luentoihin. Niin ikään Augsburgin Tunnustuksen (1530) sisältöanalyysin taustalla on Tallinnassa 2011 pidetyt

luennot. Tekijä tuntee niin syvällisesti Lutheria, luterilaisuutta ja pietismiä pitkässä historiallisessa aikajatkumossa, että siitä voisivat monet Missouri-synodin teologitkin oppia.

Paljon ajateltavaa antaa myös edellä mainittu analyysi Vidkun Quislingin uskonnollisesta maailmasta. Braw ei käsittele artikkelissaan varsinaisesti Norjan kirkkotaistelua. Teksti antaa vain lähinnä systemaattisteologisesti aineksia kohteensa uskonnollisen maailman pohdintaan. Quisling oli norjalainen upseeri, joka valmistui aikanaan Norjan sotakorkeakoulusta priimukseksi 1911, toimi sittemmin maansa sotilasasiamiehenä Pietarissa (Leningradissa) ja myös Fridtjof Nansenin joukoissa avustustehtävissä Neuvostovenäjällä 1920-luvulla. Hän toimi maansa puolustusministerinä 1931–1933 ja Norjan ”johtajana” 1942–1945. Quisling jäi maansa pettäjänä Norjan historian väärälle puolelle. Kohtalona oli teloitus Norjan vapauduttua saksalaismiehityksestä 1945.

Papin poikana perinteinen kristinusko ja Raamattu olivat Quislingille tuttuja. Kokemukset 1920-luvun Neuvostoliitosta saivat hänet etsimään antimarxilaista yhteiskunnallista vaihtoehtoa. Hän oli äärioikeistolaisen *Nasjonal Samling* -puolueen perustajahahmoja. Quislingin omaperäiseen maailmankatsomukseen liittyi uskonnollinen eetos, jossa oli aineksia perinteisestä kristillisyydestä omaperäisin sovellutuksin. Hän liittyi suuressa jatkumossa darwinismiin ja rotuhygieniaan, mutta idealistina uskoi eräänlaiseen maanpäällisen Jumalan valtakunnan eetokseen kuten monet 1900-luvun alun liberaaliteologit. Kristus teki mahdolliseksi Jumalan valtakunnan maan päälle. Hän oli Quislingille tämän valtakunnan symboli. Merkittävää oli myös Quislingin kohtalousko. Odottaessaan kuolemantuomiota vankisellissä hän luki elämänsä viime vaiheissa isänsä Jon Lauritz Quislingin (1844–1930) teosta *Jesu lidelse og dod* (Jeesuksen kärsimys ja kuolema).

On selvää, että Quislingin aatteessa ja maailmankatsomuksessa oli myös samoja elementtejä kuin kansallissosialismissa. Quislingin usko erosi vahvasti klassisesta kristinuskosta. Siksi oli täysin ymmärrettävää, että Norjan kirkko ja sen uskonnolliset johtajat herätyskristityistä kansankirkkoliisiin asettuivat jyrkästi vastustamaan Quislingin

hallintoa maan kohtalokkaana miehitysaikana. Toki Norjan kirkkostaistelu oli vahvasti kansallinen ponnistus, mutta todennäköisesti myös kirkon syvien rivien vahva uskonnollisuus antoi sille käyttövoimaa. Braw tuntee Quisling-tutkimusta ja häneen liittyvää lähdeaineistoa, mutta jostain syystä hän ei käytä artikkelissaan ruotsalaisen kirkkohistorioitsijan Ragnar Norrmanin teosta *Quislingkyrkan* (1998), joka selvittää *Nasjonal Samlingin* kirkkopoliittikkaa 1940–1945.

Braw'n Quisling-artikkeli osoittaa, miten hän pystyy syvällisesti pohtimaan laajoja aatehistoriallisia yhteyksiä ja tekemään synteesejä. Tässä suhteessa hän edustaa vanhaa teologikoulukuntaa, jossa tieteellä on itseisarvo, ja jossa laaja lukeneisuus ja itsenäinen ajattelu ovat tärkeitä ominaisuuksia.

Jouko Talonen
Kirkkohistorian emeritusprofessori
Helsingin yliopisto

TUOMAS AKVINOLAINEN

Enkelit ja filosofia. Suom. Reijo Työrinoja.
Helsinki: Gaudeamus 2021. 304 s.

Tuomas Akvinolainen lienee tunnetuin keskiajan teologi. Tunnettavuuteen vaikutti erityisesti paavi Leo XIII:n ensyklika *Aeterni Patris* vuodelta 1879. Se nosti Akvinolaisen katolisen kirkon keskeisimmäksi teologiksi. Ehkä tästä johtuen Akvinolainen mielletään suomalaisessa luterilaisessa teologiassa keskustelussa lähinnä katolisena teologina, vaikka reformaatio sai alkunsa vasta reilu 200 vuotta Akvinolaisen kuoleman jälkeen. Koska Akvinolaista on pidetty katolisena teologina, hänen ajattelunsa on usein sivuutettu tai sitä on pidetty merkityksettömänä esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon teologisessa työskentelyssä. Luterilaisen perinteen ennakko-oletusten on annettu johdattaa ajattelua enemmän kuin Akvinolaisen intellektuelli ja usein terävä pohdinta.

Keskiajan tutkijoiden keskuudessa suhde Akvinolaisen ajatteluun on kuitenkin ollut arvostavampi jo vuosikymmeniä, mikä on pikkuhiljaa myös nostanut Akvinolaisen asemaa populaarimmassa keskustelussa. Tähän on vaikuttanut erityisesti Juha-Pekka Renton *Summa theologiae* -teoksen osittainen suomennos vuonna 2002 (Gaudeamus), joka teki suomea taitavalle lukijakunnalle uudella tavalla tutuksi Akvinolaisen ajattelua yhdessä hänen tärkeimmistä kirjoituksistaan.

Tähän jatkumoon sijoittuu myös Reijo Työrinojan teos ”Tuomas Akvinolainen: Enkelit ja filosofia”. Teos sisältää laajan johdannon keskiajan enkeleitä koskeviin keskusteluihin sekä neljän, 1–6 artiklaan jakaantuvan kysymyksen käännöksen *Summa theologiae* -teoksesta. Vaikka *Summa theologiae* -teosta on nyt julkaistu Renton ja Työrinojan käännöksissä suomeksi yhteensä 316 artiklan verran, työtäkin vielä riittää: yhteensä 3125 artiklasta on vielä suomentamatta 2 809 artiklaa.

Työrinojan teos tuo merkittävän lisän Akvinolaisesta koskevaan käännöskirjallisuuteen. Käännös lisää varmasti myös laajemman lukijakunnan kiinnostusta Akvinolaiseen ja keskiajan ajatteluun ylipäänsä. Käännöstyö ei kuitenkaan palvele vain populaarimpaa lukijakuntaa. Vaikka keskiajan ajattelun tutkijat työskentelevätkin ensisijaisesti latinankielisten kriittisten editioiden parissa, käännökset palvelevat myös tutkijakuntaa. Ensinnäkin käännös paljastaa, miten toinen tutkija on ymmärtänyt lukemansa tekstin, koska kääntämiin liittyy aina myös tulkintaa ja siitä seuraavia valintoja. Tämä taas auttaa tutkijaa arvioimaan omaa lukutapaansa suhteessa toisen tutkijan lukutapaan. Toiseksi suomennos luo kieltä, jolla kuvata keskiajan ajattelua suomeksi. Monien keskiaikaisten termien suomennos ei ole itsestään selvää, eivätkä kaikki ajatusrakennelmat käänny ongelmattomasti. Käännöstyön tekeminen edellyttää aina pohdintaa siitä, miten jokin asia tulisi suomeksi esittää. Tämä kääntäjän tekemä pohdinta auttaa suuresti tutkijaa, joka valmistelee suomenkielisiä artikkeleita tai opetusta keskiajan ajattelusta.

Käännöksen keskittyminen enkeleitä käsitteleviin teksteihin on monessa mielessä perusteltua. Enkelien merkitys esimerkiksi suomalaisessa